

СЕКЦІЯ 1 СОЦІАЛЬНІ СТРУКТУРИ ТА СОЦІАЛЬНІ ВІДНОСИНИ

СТЕРЕОТИПИ, ПЕРЕКОНАННЯ ТА СПРИЙНЯТТЯ ВІЙНИ: ВИКЛИКИ ДЛЯ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ ТА СТРАТЕГІЇ ПОДОЛАННЯ

STEREOTYPES, BELIEFS, AND WAR PERCEPTION: CHALLENGES FOR INTERNALLY DISPLACED PERSONS AND STRATEGIES FOR OVERCOMING

Статтю присвячено дослідженню стереотипів, переконань і сприйняття війни, зокрема їх впливу на внутрішньо переміщених осіб (ВПО). У сучасних теоретико-емпіричних дослідженнях українських та зарубіжних науковців цій тематиці приділяється значна увага. Аналізуючи соціальні та психологічні аспекти цієї проблеми, дослідники відзначають, що війна не лише змінює соціальну структуру суспільства, а й формує нові уявлення про переселенців, що впливає на їх інтеграцію та соціальну взаємодію. Війна спричиняє не лише фізичне переміщення людей, а й глибокі соціально-психологічні зміни, що позначаються на адаптації переселенців у нових громадах. Одним із головних викликів для ВПО є подолання негативних суспільних уявлень і стереотипів, які можуть ускладнювати інтеграцію, доступ до ресурсів і соціальної підтримки. У статті розглянуто основні види стереотипів щодо внутрішньо переміщених осіб, а також проаналізовано переконання, що формуються в суспільстві внаслідок воєнних конфліктів. Суспільні переконання впливають на процес інтеграції ВПО, їх самоідентифікацію та ставлення до них з боку приймаючих громад. Окрему увагу приділено питанням дискримінації ВПО, бар'єрам у працевлаштуванні, соціальній взаємодії та психологічному стану переселенців. Стратегічний аспект роботи зосереджений на механізмах подолання викликів, з якими стикаються внутрішньо переміщені особи. Запропоновано комплексні підходи до зниження впливу стереотипів, зокрема через просвітницькі кампанії, соціальні ініціативи, підтримку психологічної стійкості та зміцнення соціальних зв'язків між ВПО та місцевими жителями. Окреслено роль державних і громадських організацій у формуванні толерантного ставлення до переселенців та сприянні їх адаптації. Результати дослідження можуть бути використані у сфері соціальної політики, психологічної допомоги та програм інтеграції внутрішньо переміщених осіб, спрямованих на подолання викликів, пов'язаних зі стереотипами та суспільними переконаннями в умовах війни.

Ключові слова: внутрішньо переміщені особи, ВПО, війна, стереотипи, сприйняття війни ВПО, виклики для внутрішньо переміщених осіб, виклики війни.

The article is dedicated to the study of stereotypes, beliefs, and perceptions of war, particularly their impact on internally displaced persons (IDPs). In contemporary theoretical and empirical research by Ukrainian and international scholars, significant attention is given to the study of stereotypes, beliefs, and perceptions of war, as well as their influence on internally displaced persons. Analyzing the social and psychological aspects of this issue, researchers note that war not only changes the social structure of society but also shapes new ideas about displaced people, affecting their integration and social interaction. War causes not only physical displacement but also profound socio-psychological changes that impact the adaptation of displaced persons in new communities. One of the main challenges for IDPs is overcoming negative societal perceptions and stereotypes that may complicate their integration, access to resources, and social support. The article discusses the main types of stereotypes about internally displaced persons and analyzes the beliefs that form in society as a result of armed conflicts. Special attention is paid to issues of discrimination against IDPs, barriers to employment, social interaction, and the psychological state of displaced persons. Social beliefs influence the integration process of IDPs, their self-identification, and the attitude of host communities toward them. The strategic aspect of the work focuses on mechanisms for overcoming the challenges faced by internally displaced persons. Comprehensive approaches to reducing the impact of stereotypes are proposed, including through educational campaigns, social initiatives, supporting psychological resilience, and strengthening social ties between IDPs and local residents. The role of state and non-governmental organizations in fostering a tolerant attitude toward displaced persons and facilitating their adaptation is outlined. The research results can be used in the field of social policy, psychological assistance, and integration programs for internally displaced persons aimed at overcoming challenges related to stereotypes and societal beliefs in times of war.

Key words: internally displaced persons, IDPs, war, stereotypes, IDPs' war perception, challenges for internally displaced persons, war challenges.

УДК 316.4:314.7
DOI <https://doi.org/10.32782/2663-5208.2025.69.1.1>

Бровдій М.Ю.

викладачка психології, аспірантка кафедри соціології та соціальної роботи Державний вищий навчальний заклад «Ужгородський національний університет»

Війна не лише фізично переміщує людей, але й формує нові соціальні стереотипи, переконання та уявлення, які впливають на сприйняття пересе-

ленців у місцевих громадах. Ці соціально-психологічні бар'єри значно ускладнюють процес адаптації внутрішньо переміщених осіб, їх доступ до ресур-

сів і можливості для економічної та соціальної інтеграції [11, с. 321]. З огляду на це важливим є розуміння механізмів формування таких стереотипів та розроблення ефективних стратегій подолання цих викликів, щоб забезпечити успішну адаптацію переселенців і знизити соціальну напругу в приймаючих громадах.

Внутрішньо переміщені особи (далі – ВПО) часто перебувають у стані постійної невизначеності та стресу через утрату домівки, руйнування звичних соціальних зв'язків та необхідність адаптації до нових умов життя. Ці переживання можуть супроводжуватись відчуттям ізоляції, тривоги, а іноді й відчаю, спричиненого нерозв'язністю багатьох проблем. Водночас негативне сприйняття переселенців з боку місцевих жителів, соціальна дискримінація та стереотипи можуть поглиблювати відчуття безпорадності та фрустрації. Усі ці чинники часто призводять до психологічного виснаження та емоційного вигорання, що утруднює процес адаптації і подальшої інтеграції ВПО в суспільстві [2; 3; 7; 8; 9; 12].

Дослідницькі пошуки Ю. Гундертайло [4] показали, що проблеми стигматизації і самостигматизації внутрішньо переміщених осіб мають вагомe значення в процесі відновлення життєвої неперервності після переживання травматичних подій. У дослідженні акцентовано на соціально-психологічних проблемах, що виникають у внутрішньо переміщених осіб в Україні, зокрема розглядаються механізми формування негативних стереотипів та їх вплив на процес адаптації ВПО.

Зокрема, С. Кошова та О. Макаренко [6] виокремлюють основні виклики для ВПО в процесі інтеграції в українське суспільство, що включають такі питання:

1. ВПО стикаються з проблемами працевлаштування, доступу до житла, медичних послуг та освіти. Багато з них перебувають у скрутному фінансовому становищі, що погіршує їх благополуччя. Обмежений доступ до якісної освіти та медичних послуг для дітей створює соціальну напругу;

2. Дискримінація та упередження з боку місцевих жителів обмежують соціальну інтеграцію переселенців, що веде до напруженості та ускладнює процес адаптації;

3. Чинні державні програми та ресурси не завжди відповідають реальним потребам ВПО. Відсутність координації між різними інституціями та проблеми з доступом до допомоги ускладнюють розв'язання цих питань;

4. Руйнування житлової інфраструктури внаслідок бойових дій створює гостру потребу в забезпеченні житлом для переселенців. Відсутність чіткої стратегії залучення інвестицій у відбудову затримує розв'язання цього питання;

5. Інтеграція ВПО в нові громади потребує не лише гуманітарної допомоги, але й стратегічного підходу на державному рівні. Розроблення комплексних програм для соціальної адаптації, вклю-

чаючи освітні ініціативи та інформаційні кампанії, є необхідним елементом цієї стратегії.

Окремі проблеми підкреслюють важливість усебічного підходу до політики, яка поєднує як гуманітарну допомогу, так і стратегію довгострокової інтеграції ВПО в соціально-економічну структуру країни. Приймаючі громади стикаються з обмеженими ресурсами для підтримки адаптації переміщених осіб, що ускладнює їх соціальну та економічну інтеграцію. Релокація підприємств, їх адаптація до нових умов та створення робочих місць потребують спеціального врегулювання з боку держави. Нерівність у доступі до фінансових ресурсів між ВПО та місцевими громадами створює соціальну напругу, яка часто призводить до дискримінації та негативного ставлення до переселенців. Рівень зайнятості серед ВПО значно знизився через економічний спад, спричинений війною. Більшість тих, хто раніше мав роботу, втратили її, що призвело до економічної нестабільності в сім'ях переселенців. Тривалий конфлікт і руйнування інфраструктури додають невизначеності в майбутнє, що сприяє зміні настроїв серед переселенців: частина прагне повернутись додому, а інші налаштовані на інтеграцію в нові громади [6].

Під час розроблення стратегій щодо подолання викликів для внутрішньо переміщених осіб потрібно враховувати, що переважна більшість людей часто не усвідомлює, яким значущим є вплив подій, що є загрозливими для особистості людини, адже ці виклики змінюють усталений спосіб життя або ж особистісну цілісність людини [1, с. 9]. Аналіз наукової літератури показує, що ВПО переважно отримують подвійну психологічну травматизацію через сприйняття війни посередництвом усталених стереотипів [5, с. 189].

Отже, метою дослідження є вивчення впливу стереотипів, переконань і сприйняття війни на внутрішньо переміщених осіб шляхом аналізу їх соціально-психологічних характеристик та ставлення до процесу адаптації в суспільстві. Завданням дослідження є оцінювання особливостей соціальної інтеграції ВПО, виявлення основних стереотипів і переконань, що впливають на їх сприйняття війни та адаптацію, а також визначення факторів, які сприяють чи перешкоджають цьому процесу. Вибірку дослідження становили 150 осіб (внутрішньо переміщені особи): 72 чоловіки та 78 жінок віком 22–55 років. Відповідно, вибірку сукупність було сформовано рандомно за принципом добровільної згоди респондентів брати участь у дослідженні. Емпіричні дані були отримані шляхом індивідуального опитування респондентів (38 осіб) та за допомогою Google-форми (112 осіб). Анкета включала 100 питань, розподілених за такими розділами: загальна інформація про респондента; загальне ставлення до війни та ВПО; стереотипи та переконання щодо війни та ВПО; вплив стереотипів на сприйняття війни; стратегії подолання стереотипів і проблем ВПО; особисте сприйняття і участь у процесах подолання проблем; вплив на

сприйняття війни; медіа та сприйняття війни; політика і ставлення до ВПО; міжнародний контекст і війна; психологічний аспект сприйняття війни та ВПО.

Дослідження стереотипів, переконань і сприйняття війни серед внутрішньо переміщених осіб виявило такі результати:

– Авторитаризм і вимогливість. 34% респондентів схильні до авторитарного підходу у взаєминах з іншими, що може проявлятися у високих вимогах та контролі. Це свідчить про прагнення до встановлення чітких правил та очікування їх неухильного дотримання. Такі особи можуть виявляти нетерпимість до відхилень від встановлених норм, а це може ускладнювати процес адаптації в нових соціальних умовах. Високий рівень контролю може призводити до конфліктів у спілкуванні з оточенням.

– Прийняття і підтримка. 27% досліджуваних демонструють прийняття та підтримку, об'єктивно оцінюючи можливості інших, щиро цікавляться їхніми потребами та активно долучаються до спільних дій. Ці респонденти схильні до емпатії та розуміння, що сприяє встановленню довірливих стосунків. Вони готові надавати допомогу та підтримку іншим, що сприяє створенню згуртованих спільнот. Такий підхід полегшує процес інтеграції та адаптації в новому середовищі, адже прийняття і підтримка сприяють зниженню рівня стресу та покращенню психологічного стану як самих ВПО, так і їх оточення.

– Нетерпимість і приниження. 18% респондентів сприймають інших як соціально незрілих або неуспішних, що може проявлятися в нетерпимості, роздратуванні та приниженні гідності. Таке ставлення може бути наслідком власних негативних переживань та стресу, пов'язаного з переміщенням. Нетерпимість може призводити до ізоляції і конфліктів у новому середовищі. Приниження гідності інших може погіршувати соціальні зв'язки та ускладнювати процес адаптації, що підкреслює необхідність психологічної підтримки для таких осіб.

– Кооперація і партнерство. Лише 7% респондентів віддають перевагу кооперативному підходу, що зумовлює позитивне сприйняття інших, партнерські довірливі стосунки та заохочення самостійності та ініціативи. Низький відсоток таких осіб може свідчити про недостатній рівень довіри та взаємодії серед ВПО. Кооперація сприяє ефективному розв'язанню спільних проблем і покращенню якості життя. Партнерські стосунки допомагають створювати підтримувальне середовище для всіх членів спільноти. Заохочення самостійності та ініціативи сприяє розвитку особистісного потенціалу та підвищенню впевненості в собі.

Ці результати свідчать про необхідність розвитку кооперативних стратегій та зменшення авторитарних тенденцій у взаєминах серед ВПО для покращення соціальної інтеграції та адаптації. Розвиток емпатії та підтримки може сприяти ство-

ренню більш згуртованих та стійких спільнот. Зменшення нетерпимості та приниження допоможе уникнути конфліктів і покращити психологічний клімат. Заохочення кооперації та партнерства сприятиме ефективному подоланню спільних проблем. Таким чином, робота в цьому напрямку є ключовою для успішної інтеграції ВПО в нові громади.

Зокрема, адаптація до нового етносередовища та сприйняття цінностей місцевого населення відбуваються по-різному і даються знаки тривале зомбування російськими засобами масової інформації та місцевими ЗМІ.

Дослідження показало, що ВПО стикаються з численними викликами, серед яких психологічні труднощі (посттравматичний стрес, депресія та тривожні розлади є поширеними серед ВПО (34%)), економічні проблеми (втрата роботи, нестабільність доходів та обмежений доступ до ресурсів ускладнюють економічну адаптацію (78%)), соціальна ізоляція (відсутність соціальних зв'язків та підтримки може призводити до почуття самотності та відчуження (56%)).

Отримані дані дослідження показують, що жінки внутрішньо переміщених осіб стикаються з особливими труднощами, як-от мовний бар'єр, культурні відмінності та обмежений доступ до ринку праці. Ці фактори ускладнюють їх інтеграцію в місцеві громади. Мовний бар'єр не лише обмежує можливості спілкування, але й створює перешкоди в доступі до послуг, зокрема у сфері психічного здоров'я. Культурні відмінності можуть призводити до відчуття ізоляції та нерозуміння з боку місцевого населення, що посилює соціальну ізоляцію. Обмежений доступ до ринку праці, зумовлений як економічними факторами, так і гендерною дискримінацією, змушує внутрішньо переміщених жінок погоджуватися на низькооплачувані роботи або залишатися безробітними. Ці обставини негативно впливають на їх психологічне благополуччя та перешкоджають успішній адаптації в нових умовах. Для подолання цих викликів необхідно розробити комплексні програми підтримки, які враховують специфічні потреби жінок-переселенок та сприяють їх інтеграції в суспільство.

Так, розуміння стереотипів та переконань щодо війни, а також викликів, з якими стикаються ВПО, є важливим кроком до розроблення ефективних стратегій їх підтримки та інтеграції в нові громади. Спільні зусилля держави, громадських організацій та місцевих громад можуть значно полегшити процес адаптації та відновлення ВПО, сприяючи їх повноцінному включенню в соціальне та економічне життя країни.

Для подолання стереотипів та підтримки адаптації ВПО необхідні:

– Освітні програми – проведення тренінгів та семінарів для місцевих громад про права та потреби ВПО;

– Медіакампанії – запуск інформаційних кампаній, спрямованих на зменшення стигматизації ВПО;

– Підтримка організацій громадянського суспільства, що працюють із ВПО, може сприяти їх інтеграції та зменшенню соціальної напруги;

– Психологічна підтримка, тобто надання психологічної допомоги ВПО для подолання стресу та адаптації до нових умов.

Стереотипи щодо внутрішньо переміщених осіб в Україні створюють значні перешкоди для їх соціальної адаптації та інтеграції в нові громади. Негативні уявлення можуть призводити до дискримінації, ізоляції та обмеження можливостей для ВПО. Зокрема, в медіа часто поширюються загальні стереотипи про переселенців, що посилює упередження в суспільстві та впливає на ставлення роботодавців, сусідів та інших членів громади до ВПО. Тому важливо вживати заходів для подолання цих стереотипів та сприяти позитивному сприйняттю переселенців у суспільстві.

Для ефективного подолання цих бар'єрів необхідна комплексна робота, яка включає освітні ініціативи, медіакампанії, підтримку громадських організацій та психологічну допомогу. Освітні програми можуть підвищити обізнаність громадськості про реальні проблеми та потреби ВПО, сприяючи формуванню емпатії та розуміння. Медіакампанії, зокрема «Ти вдома» [10], спрямовані на боротьбу зі стереотипами щодо переселенців на ринку праці, демонструють успішні приклади інтеграції та руйнують негативні уявлення. Підтримка громадських організацій, які працюють із ВПО, сприяє створенню мережі підтримки та ресурсів для переселенців. Психологічна допомога допомагає ВПО справлятися зі стресом та травмами, пов'язаними з переміщенням, що покращує їх здатність адаптуватися до нових умов. Лише за умови зменшення стереотипів та упереджень можна забезпечити успішну адаптацію ВПО та їх повноцінну інтеграцію в українське суспільство. Це вимагає спільних зусиль державних інституцій, громадських організацій, медіа та самих громадян. Важливо створювати платформи для діалогу між ВПО та приймаючими громадами, що сприятиме взаєморозумінню та співпраці. Також необхідно підтримувати ініціативи, спрямовані на економічну інтеграцію переселенців, зокрема програми працевлаштування та розвитку підприємництва. Загалом, подолання стереотипів щодо ВПО сприятиме зміцненню соціальної згуртованості та розвитку інклюзивного суспільства в Україні.

Перспективи подальших наукових досліджень полягають у детальному вивченні та аналізі напрямів здійснення супроводу внутрішньо переміщених осіб. Зокрема, важливо дослідити, як наявні стереотипи можуть стати серйозною перешкодою на шляху до успішної інтеграції та соціалізації переселенців. Тому необхідно розробити стратегії, спрямовані на формування позитивного ставлення до ВПО. Маємо припущення, що системний супровід, який враховує психологічні, соціальні та економічні аспекти, сприятиме оптимізації відчуття суб'єктивного благополуччя

ВПО. Важливо також зважати на те, що стратегії адаптації повинні бути індивідуалізованими та гнучкими, оскільки потреби та обставини кожної ВПО можуть суттєво відрізнятися. Наприклад, деякі переселенці можуть потребувати додаткової підтримки у сфері освіти або перекваліфікації для успішного працевлаштування. Інші можуть зіткнутися з труднощами в доступі до медичних послуг або житла. Тому необхідно проводити регулярний моніторинг та оцінювання ефективності впроваджених заходів, щоб своєчасно вносити корективи та забезпечувати максимально ефективну підтримку внутрішньо переміщених осіб.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Андріяш В., Громадська Н., Малікіна О. Основні проблеми внутрішньо переміщених осіб в Україні. *Наукові праці Міжрегіональної Академії управління персоналом. Політичні науки та публічне управління*. 2023. № 4(70). С. 5–12.
2. Блюк Н.В. Адміністративно-правові аспекти соціального захисту внутрішньо переміщених осіб. *Juris Europensis Scientia*. 2023. № 5. С. 55–59.
3. Внутрішні вимушені переміщення: обсяги, проблеми та способи їх вирішення. Національний інститут стратегічних досліджень. 2023. URL: <https://niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv/vnutrishni-vymusheni-peremishchennya-obsyahu-problemy-ta-sposoby-yikh> (дата звернення: 25.01.2025).
4. Гундертайло Ю.Д. Проблеми стигматизації і самостигматизації внутрішньо переміщених осіб у процесі відновлення життєвої неперервності після переживання травматичних подій. *Наукові студії із соціальної та політичної психології*. 2018. № 42. С. 160–169.
5. Ковальова О.В., Кирашек Н.О. Психологічна допомога внутрішньо переміщеним особам. *Габітус*. 2024. № 61. С. 187–190.
6. Кошова С., Макаренко О. Проблеми інтеграції внутрішньо переміщених осіб в українське суспільство. *Наукові перспективи*. 2024. № 12 (54). URL: <http://perspectives.pp.ua/index.php/np/article/view/18242/18293> (дата звернення: 25.01.2025).
7. Недра К.М., Трубавіна І.М., Череди́ченко О.Ю. Соціальна робота з внутрішньо переміщеними особами в Україні. *Суспільство і особистість у сучасному комунікаційному дискурсі: матеріали IV Всеукр. наук.-практ. конф.* Запоріжжя, 2022. С. 40–43.
8. Селіхов Д.А. Правові основи соціального захисту внутрішньо переміщених осіб. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2024. № 1(84). С. 103–108.
9. Субашкевич І.Р., Шпагіна А.Д. Дослідження соціально-психологічних настроїв українців у період війни. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія «Психологія»*. 2022. Т. 33 (72). № 2. С. 116–122.
10. Ти вдома. Кампанія проти стереотипів щодо внутрішньо переміщених осіб на ринку праці. URL: <https://social.happymonday.ua/athome> (дата звернення: 25.01.2025).
11. Трубавіна І.М. Проблеми внутрішньо переміщених осіб в Україні як основа ведення випадку

в соціальній роботі з ними. *Гібридна війна на Сході України в міждисциплінарному вимірі: витоки, реалії, перспективи реінтеграції*. Старобільськ : ДЗ «ЛНУ ім. Т. Шевченка», 2017. С. 320–342.

12. Шапошникова І.В., Пристай І.Р. Стратегії та виклики інтеграції внутрішньо переміщених осіб у

територіальних громадах в умовах воєнного стану. *Проблеми сучасних трансформацій. Серія: право, публічне управління та адміністрування*. 2024. № 11. URL: <https://www.reicst.com.ua/pmtl/article/view/2024-11-02-04/2024-11-02-04> (дата звернення: 25.01.2025).